

Балан Сергій Вікторович

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-9421-7037>

e-mail: ser_balan@yahoo.com

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕРЖАВА ЯК НОВИЙ ТИП СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Резюме

У статті зроблено спробу концептуалізації поняття інформаційна держава як нового типу сучасної держави, що з'явилася у відповідь на появу мережі Інтернет та подальшого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Висвітлюються основні ознаки, ключові виклики та суспільно-політичні наслідки домінування парадигми інформаційної держави у глобальному соціо-гуманітарному дискурсі. Стверджується, що формування інформаційної держави відображає трансформаційну силу інформації та технологій. Використовуючи потенціал інформаційної держави, суспільства можуть використовувати технології та інформацію для створення більш інклюзивних, ефективних і чутливих систем управління в епоху цифрових технологій.

Переосмислюються традиційні уявлення про урядування та функції держави в інформаційну еру. З'ясовано, що концепція інформаційної держави розвивається з гіпотези, в якій інформація вважається критичним активом, а управління нею та її використання стають фундаментальними для функціонування держави.

Парадигма інформаційної держави вимагає зміни традиційних моделей управління. Процеси прийняття рішень стають керованими даними, а розробка та реалізація політики дедалі більше залежить від використання даних у реальному часі та постійного зворотного зв'язку. Інформаційна держава сприяє інклюзивному врядуванню, надаючи громадянам можливість активно брати участь у прийнятті рішень через онлайн платформи та інші механізми зворотного зв'язку.

Ключові слова: інформаційна держава, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна безпека, публічна влада, цифровий розрив, конфіденційність даних.

Вступ

Розвиток інформаційних технологій, проникнення глобальної мережі Інтернет в усі сфери суспільного і політичного життя активно впливають, а подекуди вже визначають напрям трансформації політичних процесів та державних інститутів. Комунікація як характерна риса соціуму поступово стає центральною функцією міжсуб'єктної та міжнародної взаємодії.

Напрями, способи та інструменти одержання, використання, поширення та зберігання інформації є наріжними аспектами демократії. Особливо помітним це стало впродовж останніх десятиліть разом з розвитком і масовим поширенням інформаційно-комп'ютерних технологій. Таким чином, перехід сучасних демократій на новий щабель свого розвитку диктує необхідність дослідження та наукового обґрунтування концепту «інформаційна держава» з метою подальшої його інструменталізації та адаптації до суспільно-політичних процесів на теренах України.

Методи дослідження

Метою даної статті є концептуалізація поняття інформаційна держава як нового типу сучасної держави, виявлення її основних ознак та ідентифікація ключових викликів, які перед нею стоять, а також осмислення практичних наслідків домінування парадигми інформаційної держави в процесі прийняття рішень та імплементації державних політик. Методологічну основу статті складають загальнонаукові методи аналізу, зокрема: системний метод — для виявлення загальних та особливих ознак, тенденцій виникнення, функціонування та розвитку інформаційної держави; компаративний метод — для виявлення особливостей формування інформаційного суспільства в Україні і країнах Європейського Союзу; ретроспективний метод — для з'ясування сутнісних ознак інформаційної держави як явища політико-інституційних взаємодій.

Результати дослідження

В умовах прискореного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з'являється новий комплекс суспільних відносин, пов'язаний зі створенням, використанням, передачею і зберіганням інформації. Ці відносини зумовлюють виникнення не лише нових правових норм й інститутів, але й конституують новий тип сучасної демократичної держави — інформаційної, в якій політика поводження з інформацією стає центральним елементом управлінської діяльності. В такій державі відкритість даних, прозорість, цифрові послуги, електронна демократія, онлайн комунікація з державними органами стають обов'язковими атрибутами державної

влади нарівні з виборністю та підзвітністю. Влада над інформацією стає новим типом суспільних ієрархічних відносин.

Концепція інформаційної держави стала об'єктом активних наукових досліджень у другій половині ХХ століття. Мануель Кастельс одним з перших виклав ідею інформаційної держави у своїй книзі «Підйом мережевого суспільства» [1]. В ній автор стверджував, що поява мережевого суспільства є свідченням початку нової ери, в якій держава все більше покладається на цифрові технології для збору, обробки та поширення інформації. Роботи Й. Бенклера [2], Л. Лессіга [3], Б. С. Новек [4] та низки інших науковців з часом досить детально розвинули та вдосконалили концепцію інформаційної держави.

Окремі аспекти взаємодії інформаційного суспільства й держави, у свою чергу, досліджували вітчизняні науковці Н. Блажівська, В. Брижко, М. Вершинін, В. Гавловський, В. Дрожжинов, Д. Дюжев, Є. Жуков, Р. Калюжний, Б. Кормич, А. Кошкін, Н. Кушакова, Д. Макаренко, К. Орлов, Г. Почепцов, В. Скалацький, О. Тихомиров, В. Фурашев, В. Хахановський, В. Цимбалюк, С. Чукут, М. Швець, О. Яременко.

Концепція інформаційної держави у викладі зокрема М. Кастельса та Й. Бенклера заснована на тому, що уряди сучасних держав змушені активніше покладатися на інформацію і комунікаційні технології для реалізації державної влади. І ці технології використовуються не лише для надання адміністративних послуг та виконання бюрократичних функцій, але також для стеження й аналізу даних з метою контролю громадян, управління публічними ресурсами, дизайну й імплементації державних політик. Поза тим активне поширення цифрових технологій суттєво трансформують сферу державного управління, створюючи нові форми влади і контролю. В інформаційній державі ІКТ слугують базовим інструментом підвищення ефективності, підзвітності і прозорості державної влади.

В інформаційній державі політика поведінки з інформацією стає центральним елементом управлінської діяльності, який проникає у всі сфери суспільно-політичних відносин. В інформаційній державі обов'язковими атрибутами державної влади на рівні з виборністю та підзвітністю стають: відкритість даних, прозорість, цифрові послуги, електронна демократія, комунікація з державними органами тощо.

Кілька ключових факторів сприяли виникненню інформаційної держави. По-перше, експоненціальне зростання кількості інформації і розвиток передової аналітики даних відкрили нові можливості для прийняття рішень і дизайну державних політик на основі фактичних даних. По-друге, очікування громадян змінилися разом зі збільшенням інструментів передачі інформації, що вимагало від державних органів більшої прозорості, вищого рівня залучення громадян до вироблення та імплементації державних політик та більшої оперативності в коригуванні державних політик.

Нарешті, інформаційна держава виникла як відповідь на глобальні виклики сучасності, такі як економічна конкурентоспроможність, соціальна інтеграція та сталий розвиток, які вимагають інноваційних та гнучких підходів до державного управління.

Інформаційна держава пропонує громадянам низку переваг. Вона підвищує прозорість, надаючи відкритий доступ до значних обсягів інформації про діяльність держави, дозволяючи громадянам приймати обґрунтовані рішення та притягати державні органи та посадових осіб до відповідальності. Зростає залученість громадян завдяки онлайн платформам, що дозволяє брати участь у процесах формування політики та спільному створенні державних послуг ширшому колу суб'єктів, більшість з яких взагалі не є державними службовцями. Крім того, інформаційна держава сприяє персоналізації, адаптуючи наявну номенклатуру державних послуг до індивідуальних потреб і вподобань громадян.

Атрибути інформаційної держави охоплюють інституційні, нормативні, соціальні та технологічні аспекти. Відтак комплексне розуміння політико-правового явища «інформаційна держава» вимагає холістичного підходу, який враховує динамічну взаємодію цих факторів.

Інформаційна держава відрізняється від інших типів держави (наприклад, національної держави, плюралістичної демократії, держави загального добробуту тощо) кількома ключовими характеристиками. По-перше, одним з основних напрямів діяльності такої держави є збір, аналіз і використання величезних обсягів даних для інформування процесів розробки політики та прийняття рішень. По-друге, іншим важливим напрямом діяльності інформаційної держави є підтримка існуючих і розробка нових елементів інформаційної інфраструктури або ІКТ, які використовуються для забезпечення ефективного та прозорого урядування, спрощення алгоритмів надання соціальних і адміністративних послуг, зменшення бюрократичних перепон для громадян. По-третє, інформаційна держава прагне до максимального залучення (інклюзивності) та участі громадян в процесах розробки і прийняття державних рішень через цифрові платформи (наприклад, електронний уряд, громадський бюджет, е-голосування та е-референдуми, онлайн петиції тощо), намагаючись налагодити пряму взаємодію між обраним урядом та його виборцями у розрахунок на досягнення сталого рівня електоральної підтримки та можливості здійснювати коригування курсу реалізації державної політики залежно від його популярності серед громадян.

В межах методу політичної науки важливим є те, що із формуванням інформаційної держави з'являються нові перспективи для розвитку демократії та її інститутів. Цифрові технології сприяють більшій прозорості та підзвітності органів державної влади і посадових осіб, а також уможливають виникнення нових форм участі громадян, зокрема електронного

уряду (e-government), онлайн-петицій, бюджету участі, громадянської науки, краудсорсингу тощо. Ці нові форми участі стали можливими винятково завдяки цифровим технологіям, які сприяють активнішому та швидшому обміну інформацією та спрощують співпрацю громадян з державними органами і між собою.

Елементи інформаційної держави впливають і модифікують звичні формати державного управління. Цифрові технології дозволяють урядам збирати значну кількість даних про своїх громадян, які можна використувати для покращення надання послуг, моніторингу громадської думки та виявлення актуальних проблем, які можуть негативно впливати на легітимність державних інститутів. Тема легітимності здійснення нагляду за громадянами та збору інформації у сформованих ліберальних демократіях останнім часом досить активно обговорюється в науковій літературі [5].

Варто зазначити, що важливе місце у концепції інформаційної держави та її практичних проєкціях відводиться прозорості. Прозорість відіграє важливу роль у функціонуванні інформаційної держави, забезпечуючи її відкритість, підзвітність і надійність у різних аспектах поширення інформації та управління, забезпечує легітимність самої моделі державного управління, в якій інформація є ключовим елементом.

Прозорість сприяє виникненню довіри між окремими особами та установами в інформаційній державі. Коли інформація стає прозорою та доступною, це дозволяє громадянам, зацікавленим сторонам та організаціям мати чіткіше розуміння процесів, рішень та дій держави. Така прозорість формує соціальні очікування та дозволяє громадянам, компаніям і організаціям будувати стратегію власного розвитку.

Прозорість забезпечує підзвітність, покладаючи на окремих осіб та установи в інформаційній державі відповідальність за їхні дії та рішення. Коли інформація є відкритою, стає простіше відслідковувати та оцінювати ефективність, доброчесність і відповідність державних службовців, організацій і систем. Прозора інформація дозволяє покращити нагляд, а також зменшити корупцію та зловживання службовим становищем і владою.

Прозорість заохочує активну участь і залучення громадян до процесів прийняття рішень в інформаційній державі. Коли інформація є доступною та прозорою, люди можуть робити більш обґрунтований вибір, брати участь у обговоренні політики та вимагати від влади відповідальності за її дії. Ця участь сприяє зміцненню демократичного управління та гарантує, що рішення більшою мірою відповідають потребам та інтересам населення [6].

Поява та подальший розвиток інформаційної держави на теренах конкретних національних держав зумовлює відчутні наслідки для практик урядування та взаємодії з суспільством. Використання масивів даних (big data) та ІКТ дозволяє розробляти політики на основі фактичних даних про настрої, очікування та вподобання виборців, в режимі наближеному

до реального часу. Це дає змогу урядам готувати ефективні стратегічні рішення для запобігання або вирішення суспільних проблем. Крім того, інформаційна держава сприяє підвищенню прозорості та підзвітності виконання функцій держави, оскільки громадяни мають більший доступ до урядової інформації та можуть активно брати участь у процесах прийняття рішень на різних стадіях.

Разом з тим виникнення інформаційної держави виносить на перший план низку масштабних викликів і ризиків, без вирішення яких ефективність її функціонування буде обмеженою. Головними з них є: забезпечення конфіденційності даних користувачів онлайн платформ і сервісів, кібербезпека, етичні аспекти впровадження елементів штучного інтелекту, масштабне та підтримуване урядами окремих держав поширення дезінформації та потенційне відчуження певних груп населення через цифровий розрив.

Цифровий розрив — термін, який охоплює комплексне явище, що полягає у відчуженні певної соціальної групи в межах однієї держави, що активно використовує інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) під час імплементації державних політик, від решти активного населення внаслідок неможливості постійно використовувати ІКТ [7].

Феномен цифрового розриву є наслідком дисбалансу доходів громадян. Причому на використання громадянами ІКТ впливають саме два фактори одночасно — наявність (фізичний доступ до) ІКТ та доступність (наявність інфраструктури, сервісних можливостей та необхідних навичок, які дозволяють використовувати ІКТ належним чином [8]. З часом і розвитком технологій цифровий розрив лише посилюється.

Для адекватної відповіді на згадані ризики та уможливлення сталого розвитку уряди повинні вживати низку заходів. По-перше, держави повинні стабільно інвестувати значні ресурси в розвиток і підтримку цифрової інфраструктури з наміром забезпечити загальний доступ до якісного Інтернету всього населення, а також впровадження програм цифрової грамотності для певних цільових груп (молодь, літні люди, родини з низькими доходами тощо), щоб запобігти поглибленню цифрового розриву. По-друге, необхідно встановити рамки та правила поведінки з даними для забезпечення конфіденційності та захисту від неправомірного використання особистої інформації. Крім того, зміцнення довіри між урядами та громадянами має вирішальне значення для ефективного функціонування інформаційної держави. Важлива роль в найближчій перспективі буде відведена міжнародній співпраці для гармонізації стандартів забезпечення конфіденційної інформації, полегшення обміну масивами даних та спільного вирішення глобальних культурних та етичних питань.

Серед держав, які досягли відчутних успіхів в розбудові моделі інформаційної держави на своїх теренах можна назвати Естонію, Сінгапур,

Південну Корею та ін. Вони максимально використовують ІКТ і цифрові платформи для трансформації моделей публічного управління та надання державних послуг, що включають успішне впровадження ініціатив електронного урядування, систем цифрової ідентифікації осіб та платформ онлайн участі громадян в ухваленні державних рішень.

Інформаційна та медійна грамотність населення має визначальний вплив на повноцінне функціонування інформаційної держави. Компетенції в галузі ІКТ дозволяють громадянам бути активними учасниками інформаційних процесів, а також виступають додатковим захистом від небезпек, пов'язаних із використанням ІКТ — вірусами, фішингом тощо. Активна участь громадян у процесах вироблення і прийняття рішень дозволяє їм впливати на формування державних галузевих політик і сприяти розбудові демократичних інститутів.

Концепція інформаційної держави створює фундамент для подальшого розуміння того, як інформація та цифрові технології трансформують відносини між державою та суспільством. Попри те, що інформаційна держава потенційно передбачає активнішу участь громадян у здійсненні державної влади, на порядку денному продовжують залишатися важливі питання щодо конфіденційності, стеження та концентрації влади. Оскільки цифрові технології продовжують розвиватися, дуже важливо продовжувати аналізувати та оцінювати наслідки формування інформаційної держави для розбудови демократичних інститутів.

Як слушно зазначають дослідники, основними опорами інформаційної держави є не лише телекомунікації, обладнання та програмне забезпечення, а й інформаційна етика, цифрова освіта і реальна та ефективна участь громадян на всіх етапах політичного процесу, починаючи з визначення засад державної політики в інформаційній сфері й до її реалізації та оцінки результатів [9]. Саме нематеріальні характеристики визначають довгострокову спроможність інформаційної держави здійснювати ефективне управління.

Висновки

Поширення ІКТ, передусім мережі Інтернет, здійснило революцію у способах доступу до інформації, її обміну та використання в усьому світі. Одним з наслідків цього процесу стало формування концепції інформаційної держави. Поява інформаційної держави як нового типу сучасної держави відображає трансформаційну силу інформації та технологій та знаменує зміну парадигми в державному управлінні.

Обов'язковими атрибутами інформаційної держави на рівні з виборністю та підзвітністю стають відкритість даних, прозорість, цифрові послуги, електронна демократія, комунікація з державними органами. Політика поведіння з інформацією в інформаційній державі стає центральним

елементом управлінської діяльності, який проникає у всі сфери суспільно-політичних відносин.

Використовуючи масиви даних, ІКТ та нові форми залучення громадян, інформаційна держава прагне підвищити ефективність, прозорість і оперативність урядування, а також зменшити час реагування на оцінку суспільством імплементованих рішень та коригування курсу державних політик.

Однак без адекватної відповіді на низку викликів, пов'язаних зокрема з конфіденційністю персональних даних та цифровим розривом, забезпечення справедливого та інклюзивного управління в інтересах всього суспільства у цифрову епоху буде неможливим.

Список посилань/References

1. Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume 1: The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford: Wiley Blackwell, 597 p.
2. Benkler, Y. (2006). *The wealth of networks: how social production transforms markets and freedom* (1st ed.), New Haven, Conn: Yale University Press, 515 p.
3. Lessig, L. (1999). *Code and Other Laws of Cyberspace*. New York: Basic Books, 320 p.
4. Noveck, B.S. (2010). *Wiki Government: How Technology Can Make Government Better, Democracy Stronger, and Citizens More Powerful*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 247 p.
5. Königs, P. (2022). *Government Surveillance, Privacy, and Legitimacy*. *Philosophy & Technology*, Vol. 8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s13347-022-00503-9>
6. Licht, J.F., Naurin, D., Esaiasson, P. & Gilljam M. (2011). *Does transparency generate legitimacy? An experimental study of procedure acceptance of open and closed-door decision-making*. QoG Working Paper Series 2011:8. Göteborg. September 2011. URL: https://www.gu.se/sites/default/files/2020-05/2011_8_licht_naurin_esaiasson_gilljam.pdf
7. Alvarez-Icaza L., Bustamante-Bello, R., Ramírez-Montoya, M.S. & Molina, A. *Systematic Mapping of Digital Gap and Gender, Age, Ethnicity, or Disability*. *Sustainability* 2022, 14, 1297. URL: <https://doi.org/10.3390/su14031297>
8. Vercauteren, J., Reid, F. (2018). *World Economic Forum. The Fourth Industrial Revolution Can Close the Digital Divide. This Is How*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/how-do-we-close-the-digital-divide-in-the-fourth-industrial-revolution/>
9. Almada, M. *What is the digital state?* URL: <https://digi-con.org/what-is-the-digital-state-an-initial-approximation/>

Sergii Balan

*V.M.Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0002-9421-7037>

e-mail: ser_balan@yahoo.com

INFORMATION STATE AS A NEW TYPE OF MODERN STATE

Abstract

This article explores the concept of an information state as a new type of contemporary state, driven by advances in technology and the increasing importance of information in various domains.

The paper provides a comprehensive analysis of the characteristics, challenges, and potential benefits of an information state, along with its implications for governance, policy-making, and societal development.

Traditional ideas about governance and state functions in the information era are being revisited. It was found that the concept of the information state is based on a hypothesis proclaiming information a critical asset while its management and use become fundamental for the functioning of the state.

The information state paradigm necessitates a shift in traditional governance models. Decision-making processes become data-driven with algorithms and predictive analytics playing a significant role. Policy design and implementation are built upon evidence-based approaches leveraging real-time data and feedback loops. The information state fosters participatory governance, empowering citizens to actively contribute to decision-making through online platforms and feedback mechanisms.

Keywords: informational state, information and communications technologies, information security, public authority, digital divide, data privacy.

Стаття надійшла до редакції 21.04.23

© *Балан С.В., 2023*